

УДК 351.853:796.5

Козловський Є.В., Крупа І.П.

**НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА РЕГІОНУ ЯК
ЧИННИК РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ**

Стаття присвячена дослідженню проблеми взаємовідносин між культурною спадщиною та туризмом. Проаналізовано практичний та теоретичний досвід пристосування пам'яток історії та культури Закарпаття до функціонування в туристичній сфері. Ключові слова: культурна спадщина, туризм, краєзнавство, географія культури.

Статья посвящена исследованию проблемы взаимоотношений между культурным наследием и туризмом. Проанализировано практический и теоретический опыт приспособления памятков истории и культуры Закарпатья к функционированию в туристической сфере. Ключевые слова: культурное наследие, туризм, краеведение, география культуры.

The article is devoted to research the problem of mutual relation between a cultural heritage and tourism. The practical and theoretical experience of the adaptation of a history and culture places of Transcarpathia to functioning in tourist sphere is analysed. Key words: cultural heritage, tourism, regional geography, cultural geography.

Для розвитку екскурсійно-туристичної діяльності, особливо історико-культурної спрямованості, дуже велике значення має вивчення культурної спадщини того або іншого регіону. Проблема спадщини в силу її важливої ролі у збереженні культурної розмаїтості, а отже, сталого розвитку сучасного суспільства, досить актуальна. Питання вивчення спадщини носять міждисциплінарний характер. Останнім часом у цей процес усе активніше включаються географи та культурологи. Однак, якщо питанням збереження природної спадщини приділяється велика увага, то проблема культурної спадщини залишається недостатньо вивченою.

Разом з тим географічна наука, зокрема географія культури, володіє великими можливостями та розробленим методологічним і методичним апаратом для компетентного аналізу даної проблеми. Спадщина є одним з об'єктів географії культури, що вивчає територіальну диференціацію культури і окремих її компонентів та має цілий ряд наукових напрямів, у тому числі географію культурної спадщини. Як відомо, географія культури однією зі своїх практичних завдань ставить розробку та застосування форм й методів збереження культурної спадщини, резервуючи за собою найважливішу функцію нагромадження й реалізації культурного потенціалу з метою збереження ідентичності та розвитку націй [7, с. 332].

Мета даної статті полягає у виявленні складових елементів культурної спадщини регіону та визначенні її впливу на стан і перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму.

Загальні теоретичні питання взаємозв'язку краєзнавства із туристичною діяльністю, впливу останньої на стан збереження історико-культурної спадщини, формування на її основі якісного туристичного продукту з метою всебічного ознайомлення вітчизняних та іноземних туристів з багатою історико-культурною спадщиною України розглядалися у статтях та монографіях О. Бейдика, В. Корнієнка, Г. Науменка, Є. Панкової, С. Поповича, М. Рутинського та інших. Ці праці дозволили чітко визначити предмет та об'єкт туристичного краєзнавства, виділити основні завдання цієї наукової дисципліни на сучасному етапі, окреслити загальні схеми пристосування складових історико-культурної спадщини до використання в туристичній сфері, сформувані поняття пам'ятки історії та культури як екскурсійного об'єкта культурно-пізнавального туризму, визначити його загальні характеристики.

Зазначимо, що поняття культурної спадщини поступово трансформувалося й розширювалося разом із трансформацією поняття культури від традиційних представлень про неї як про сферу літератури і мистецтва до більш широкого трактування, що включає розмаїтість способів життя, основні права людини, системи цінностей, традиції тощо. У Декларації Всесвітньої конференції з політики в області культури, прийнятої в Мехіко в 1982 р., зафіксовано: "У самому широкому значенні культура може розглядатися як сукупність яскраво виражених рис,

духовних і матеріальних, інтелектуальних і емоційних, що характеризують суспільство або соціальну групу” [6, с. 50].

Спочатку під культурною спадщиною розумілася сукупність тільки нерухомих пам'яток історії, культури й природи, що мають особливу цінність для світу, країни, регіону. Відповідно до прийнятої в Парижі в листопаді 1972 р. на XVII сесії Генеральної конференції ООН з питань освіти, науки й культури Конвенції про охорону Всесвітньої культурної й природної спадщини, під культурною спадщиною розуміються пам'ятники, ансамблі, визначні місця (здобутки людини або спільні витвори людини та природи), а також зони, що включають археологічні визначні місця та представляють видатну універсальну цінність із погляду історії, естетики, етнології або антропології [6, с. 50].

У Хартії ООН “У підтримку культури”, прийнятій в Салоніках у червні 1997 р., спадщина визначається як вся сукупність природних і культурних елементів, матеріальних і нематеріальних. Крім музеїв, до культурної спадщини відносять також активну частину життєдіяльності етносу (стародавні технології, спеціальні способи діяльності, традиції). Із цього погляду спадщина являє собою відображення історичного досвіду взаємодії людини та природи. Отже, спадщина – це частина культурного ландшафту території [6, с. 50].

Ю. Веденин зазначає, що в основі сучасних підходів лежить представлення про спадщину як про фундаментальну категорію, що визначає можливість формування самобутнього, сталого та різноманітного культурно-ландшафтного простору [2, с. 27]. Культурна спадщина формується під впливом етнічних, економічних, історичних, географічних факторів. Розглянемо їх докладніше на прикладі Закарпатської області.

У прикордонному регіоні, яким є Закарпаття, найважливішими є етнічне й конфесіональне різноманіття, контрастність, наявність районів компактного й спільного проживання етносів, міграційні потоки. Під впливом географічного положення, природних особливостей території й подібних історичних подій склалися унікальні регіональні особливості спадщини, які обумовлені, з одного боку, взаємодією етносів, з іншого боку – формуванням локальних, ізольованих культур. Тут є велика кількість соціально-географічних, економіко-географічних, історико-культурних, історико-археологічних, архітектурно-художніх, культових пам'яток, що належать до спадщини.

На території Закарпаття знаходяться будівлі і руїни дванадцятьох середньовічних замків. Найкраще до теперішнього часу збереглися Ужгородський та Мукачівський замки. Упродовж століть вони слугували для охорони торгових і військово-стратегічних шляхів. Історію замків і Закарпаття в деталях відтворюють експозиції музеїв з історії етнографії, природи та старожитностей, що знаходяться на території замків. Все це дає багатий матеріал для дослідження оборонного зодчества минулого, найбільш викінчену форму якого являють собою, безумовно, замки XIII-XVII ст.

Закарпатський музей народної архітектури та побуту – самобутній ансамбль української національної спадщини, що складається з архітектурних перлин старовинного закарпатського села і зразків найдавніших та найпоширеніших видів народного ужиткового мистецтва. Це один із перших в Україні музеїв просто неба. Із заходу на схід розташовані взірці житла і садиб закарпатців низовинних районів – долинян, а на пагорбі – горян: бойків та гуцулів, а також житлові споруди угорського та румунського населення. У музеї під відкритим небом розміщені 7 садиб, 6 житлових будівель, церква, дзвінниця, школа, кузня, млин, ступа-сукновальня, корчма.

Народний приватний музей “Сріберна земля” – яскравий приклад того, як в наш занадто стрімкий час, виключно завдяки ентузіазму однієї людини, абсолютно безкорисно зберігається і примножується культура наших предків. Кількості експонатів, що зібрані на невеликій площі в 3-х музейних кімнатах, вистачило б, напевно на десяток виставкових залів, окремі з них – унікальні і могли б стати окрасою будь-якого столичного музею. Серед них – рукописне “Євангеліє” та ще 65 фоліантів релігійного змісту (XVIII ст.), старовинна церковна чаша, ікона закарпатської школи живопису, перші українські гривні, рідкісні марки багатьох країн.

Хата-музей “Лемківська садиба”. Музейний комплекс створено у 1985 році. Він відображає життя і побут лемків – однієї з етнографічних груп українського населення. Хата збудована в 1902 році із букових колод. До комплексу забудови входять: жила частина (хижа, сіни і комора) та господарські приміщення (стодола, хлів і хлівець), що знаходяться в одному ряду, під спільним дахом. Саме такий тип забудови характерний для етнографічної групи лемків. У хаті зібрані предмети побуту, які відтворюють матеріальну культуру лемків початку ХХ ст.: в сінях - дерев’яна ступа, жорна, великі дерев’яні миски, діжки для капусти із солом’яною кришкою, в коморі – старовинні столярські інструменти, дерев’яні бочки, посуд, чоботи, у кімнаті – стіл, різьблене ліжко, шафа, дерев’яна колиска, що зроблені руками господаря.

Кузня-музей “Гамора”. Діюча кузня - унікальний пам’ятник ковальського ремесла, оригінальність якого в тому, що для приведення в дію важких ковальських молотів під час виготовлення залізних виробів сільськогосподарського призначення використовується сила падаючої води з річки Лисичанки. За таким принципом працювали тут ковалі й раніше. Кузня побудована на початку ХІХ ст. На річці була споруджена гребля для накопичення води у водосховищі. По відвідному каналу вода спрямовувалася на лопаті коліс кузні, які приводили в рух ковальські молоти вагою до 125 кг. Під їх ударами металічні болванки перетворювалися в заготовки для лопат, мотик, деталей плугів тощо. Колись чотири молоти обслуговували 16 майстрів, які уміли виконувати крім нехитрих знарядь праці селян також деталі для металічного фігурного тину, металічних ліжок та інших виробів, що мали на той час великий попит не тільки в краї, а й далеко за його межами.

Музей ткацтва – дивовижний за своїм внутрішнім змістом і цікавий за історією створення. Діє при загальноосвітній школі в с. Великі Береги Березівського району. Всі музейні експонати – старовинні речі, дбайливо збережені батьками школярів і перенесені у музейну кімнату самими дітьми. Серед них – чудова колекція старовинної вишивки на домотканому полотні, вік якої понад 130 років. Народні візерунки до сьогодні зберегли яскравість кольорів. А ще в наявності – ціла полиця найрізноманітніших прасок, якими користувалися закарпатські господині, багато глиняних глечиків, різних за формою та призначенням та інші речі домашнього вжитку.

Музей історії солекопалень – знайомить із способами видобування солі на теренах краю в різні часи й історичні епохи. Знаходиться неподалік від Солотвинського солерудника, який є одним з найбільших у Європі (запаси солі тут становлять 300 млн.тонн, товщина шару промислової розробки – 300 м). Відвідавши музей, можна дізнатися не тільки про такі цікаві історичні факти, а й побачити знаряддя праці, одяг шахтарів, різні інженерні конструкції для видобутку солі.

Затисянський краєзнавчий музей – відкритий для відвідувачів у 70-х роках ХХ ст. в будівлі староугорської забудови (1895 р.). Експонати музею знайомлять відвідувачів з історією, життям та звичаями угорськомовного населення Закарпаття. На території музейного двору під відкритим небом знаходяться хата вчителя, садиба бідняка, будинок середняка, греко-католицька церква – все це відображає життя та типовий побут жителів Затисянщини початку 20-х років минулого століття.

Всі ці історико-культурні території необхідно не тільки зберігати, але й використовувати – наприклад, як туристично-екскурсійні та рекреаційні структури, що може не тільки бути джерелом хоча б часткового припливу коштів для реставрації та охорони пам'ятників, але й дати поштовх для подальшого розвитку регіону.

Існує також необхідність формування мережі музейно-туристичних комплексів, створених на основі різних у видовому та хронологічному плані пам'яток, для формування національної системи туристично-екскурсійних маршрутів з метою широкого висвітлення історії та культури Закарпаття засобами туризму, що є найбільш ефективним способом покращання стану охорони та раціонального використання культурної спадщини регіону.

1. Болдичар М. М. Краю мій рідний: Наук.-попул. нариси з історії Закарпаття. – Ужгород, 1998. – 230 с.
2. Веденин Ю. А. Формирование нового культурно-экологического подхода к сохранению наследия (в контексте истории создания Российского института культурного и природного наследия) // Экология культуры: Альманах Института Наследия “Территория”. – М., 2000. – С. 25–30.
3. Закарпаття туристичне: путівник / Олександр Марченко (голова ред.кол.). — К. : Світ Успіху, 2007. — 320 с.
4. Козловський Є. В. Туризм як чинник культурно-гуманістичного збагачення особистості // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. – 2005. – № 263. – С. 98–101.

5. Корнієнко В. В. Методика використання в туризмі пам'яток етнічної історико-культурної спадщини України // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – Вип. 21. – С. 119-124.
6. Мошняга В. П. Международный опыт социальной политики и социальной работы: Курс лекций / В.П.Мошняга. – М.: Изд. Московского гуманит. ун-та, 2006. – 132 с.
7. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підруч. для студ. геогр. спец. вищ. навч. закл. / Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. – О. : Астропринт, 2009. – 544 с.